

LØVSTIKKEN

TRÆK AF EN GAMMEL DYRLÆGEPLANTES SAGA

I nogle faa af de rigtig gammeldags Bønderhaver kan man endnu – gemt og glemt i en Krog – finde en meterhøj Skærmpolte, hvis mørkegrønne glinsende Blade minder om Selleriens. Baade Blade og Rod har en stærk aromatisk Lugt, der faktisk forener alle ”Suppeurternes” Aroma. Ældre Mennesker ved om denne Plante kun at berette, at ”den blev brugt til Køerne”, og dens Navn er næppe længere kendt. Først i de seneste Aar er den atter dukket op i Urtefrøkataloget – som Krydder-vækst under Benævnelserne ”Maggiurt” (efter de kendte Bouillonterninger!).

Men for kun Hundrede Aar siden hørte *Løvstikken* til den folkelige Dyrlægekunsts mest højagtede Remedier. Den dyrkedes som Lægeplante i de fleste Bønderhaver; de gamle jyske Kringgaarde rummede saaledes foruden Morrødder (Gulerod) og Løg altid en Blok *Låvstilk*, som man ofte tyede til, naar der skulde kureres paa Husdyrene ad naturlig og navnlig overnaturlig Vej. Folkemindesamleren Jens Kamp oplyser 1877 fra Vestsjælland, at den

i ældre Tid var meget almindelig i Bønderhaver, fordi man troede den var et sikkert Middel mod Kvægets Forgørelse. Endnu findes den i enkelte Haver. Jeg spurgte engang en ung, oplyst Bondemand, i hvis Have *Løvstikke* fandtes, hvortil de brugte denne



*Libbsticka (Levisticum officinale), ur
Herbarius Latinus, 1486.*

Plante; han svarede, at han mange Gange have haft i Sinde at rydde den af Vejen, men han maatte ikke for sin Gammelmoer, for hun havde altid travlt med at faa noget af denne Plante i Kvæget om Voldborgaften (30. April), og saalænge hun levede, fik den derfor Lov at staa.¹

Bornholm er vistnok den eneste danske Provins, hvor *Løvstikken* endnu findes som Staude i mange Haver.

Løvstikken maatte ogsaa hjælpe, naar Kvæget havde Fordøjelsesvanskeligheder og efter Kælvningen. En Forfatter skriver 1885, at



Libbsticka vid husväggen. Foto: Håkan Tunón.

det var især for Lungesygge, den saa hyppigt benyttedes i ældre Tid, og mod denne Sygdom tilraades den endnu af "Hjemmedyr-lægerne" paa Landet. Man brugte saavel for nævnte Sygdom som for Trangbrystighed at stoppe noget af Planten ind i Munden paa Køerne og saaledes tvinge dem til at æde den.²

Dioskurides er den første af Antikens Forfattere, der nævner Løvstikken, nemlig i sin berømte *Materia medica*. Her kaldes Planten *Ligusticon*, – et Navn, man har ment tydede paa, at den havde hjemme i Ligurien paa den italienske Halvø ud for Genuabugten. Det er imidlertid efter nyere Undersøgelser ikke Tilfældet og det sandsynligste er nu, at vor Plante er kommet fra Persien, hvor en meget nærstaaende Art vokser vildt i Bjergene.³ Dioskurides opregner en lang Række af Løvstikkens Lægekræfter, bl.a. at Rod og Frø stimulerer Fordøjelsen og bruges mod "Vinde" og vilde Dyrs Bid; et Dekokt af Urten virker urin- og mensesdrivende. I Ligurien kalder Befolkningen den *panakes*, "Altlæger".⁴ Plinius fortæller, at

ligusticum dyrkes overalt, men at kun Roden af, den vilde Plante har Lægekraft.⁵ Romerne brugte den tørrede og stærkt balsamisk lugtende Rod mod Mave- og Tarmsygdomme.

Den fremskridtsvenlige Frankerkinge Karl den Store (742–814) nævner *leuisticum* i sin *Capitulare de villis*, hvor henvend 90 Planter, især Lægeurter, opregnes som de bedste til Dyrkning i Statsgaardenes Haver. Disses Indretning har utvivlsomt atter dannet Forbilledet ved Indretningen af de ældste tyske Bønderhaver.

Men ellers er det navnlig Munkene, der formidler Udbredelsen og Kendskabet til denne som saa mange andre Lægevækster; de var som bekendt ivrige Havedyrkere med gode Forbindelser til Middelhavslandene. Benediktinerordenen havde faaet fast Fodfæste her i Landet allerede i 1100-Tallet, og i 1200-Tallet vides det, at Løvstikken blev dyrket i adskillige danske Klosterhaver. Erik Plovpenning's Livlæge Henrik Harpestræng (d. 1244) og hans Kollega Simon Paulli i Kristian den Fjerdes Tjeneste nævner i deres Urtebøger Løvstikkens mangfoldige Anvendelsesmuligheder overfor Menneskets Sygdomme, men intet om nogen veterinær Anvendelse; en saadan er altsaa aabenbart først kommet til paa et ret sent Tidspunkt.

Selve Navnet *Løvstikke* er en saakaldt folkeetymologisk Omtydning af det latinske Slægtsnavn *Levisticum*. I alle europæiske Lande har den jævne Befolkning forsøgt at faa en vis Mening i det knudrede videnskabelige Navn og det er resulteret i de mærkværdigste sproglige Metamorfoser: Loffstik, Loftstycke, Livstock, Løbestok, Levestol, Ligstok, Lugtestok og Løgstilk, ja endog Læbestensrod – paa dansk alene ca. 85 Varianter i de sidste 300–400 Aar! Det gængse tyske Navn *Liebstockel* og engelske *lovage* er Omtydninger, hvis Præfix Liebe og love omvendt er resulteret i en udbredt folkelig Anvendelse som – Elskovsmiddel!⁶

Den kendte veterinære Foregangsmand Erik Viborg hævder i en Afhandling 1804, at *Løvstilkens* Frø og Rod er et af *Dyrlægens kraftigste, meest oplivende og gjennemtrængende Midler* ... *Planten voxer næsten i enhver Bondes Have, da den bruges som et Forebyggingsmiddel mod al Sygdom hos Hornqvæget naar det sættes paa Græs?*

Denne sidstnævnte Praksis har vistnok været almindelig over hele Landet i første Halvdel af forrige Aarhundrede. Før Udbindingen fik hver Ko en Visk friske Løvstikkeblade. Det var tænkt som et Værn mod onde Magters Forgørelse af Kvæget, idet man ansaa Plantens stærke Lugt som en Vederstyggelighed for Hekse og Trolldøj. Køerne fik naturligvis ogsaa samme Traktement Sankt Hansaften.⁸ Hen paa Sommeren gav en Gaardmand i Grumløse (Sydsjælland) alle sine Køer en Flaskefuld Løvstikkevand, hvorefter Mulerne blev smurt med Tjære.⁹ Ogsaa i Norge har man givet Køer og Faarene en Blanding af Løvstikke og Salt, før de blev drevet til Sæters og som Værn mod Sygdomme; men i Nordskandinavien har en anden Skærmpflante, nemlig Kvanen (*Angelica archangelica*) ellers overtaget de fleste af Løvstikkens mellemeuropæiske Funktioner.

Fra Reersø oplyses, at Sod, Salt og Løvstikkerod blev kogt sammen til en Grød eller Vælling og indgivet syge Køer samtidig med at man slog paa deres Horn med en Kistenøgte (ogsaa Salt, Staal og Larm fordriver Trolldøj).¹⁰ Iøvrigt synes der ikke at have været nogen særlig Plan i de Gamles Ordinerung af Løvstikken, der blev brugt mod snart sagt alle Sygdomme i Besætningen (se nedenfor). At man dog trods alt ikke har tilskrevet den de allerstørste Lægekrafter synes at fremgaa af det Forhold, at den sjældent bruges alene. I de kloge Folks Recepter, saaledes som navnlig H. P. Hansen har samlet den fra Jylland, nævnes Løvstikken talrige Gange, men oftest sammen med en hel Række andre stærktlugtende

Ingredienser (Hvidløg, Malurt, Kalmus, Dyvelsdræk, Dild, Svovl, Eddike, gammel Urin etc.) i Universalmidler mod forheksede Husdyr, for at faa Smørlykke, mod Kalvekasting, Blodpis o.s.v. Midlet skulde enten indgives eller anbringes i en Pose ved Stalddøren.¹¹ Stanken skulde saa kunne holde de onde Magter paa respektfuld Afstand.

Den kloge Ellen i Balstrup ved Ringsted (død først i 20'erne) blev ofte kaldt ud til syge Køer, og blandt andre Lægeurter medførte hun da altid en Pakke *Løvestikker*. Var det Kolik eller en anden Fordøjelsessygdom Koen havde, dannede hun af smaa hakket Løvstikkerod, Ambra, Matrem, Krusemynte, en Haandfuld Salt og en Dosis Sod fra Skorstenen ni (3×3) Boller, hvoraf Koen fik 2–3 Stykker hver Dag. Med venstre Arm fattede hun om dens Hals, med højre Haand pressede hun Bollerne ned i Svælget. Efter Kælvningen fik Koen et Dekokt af Løvstikkeblade at drikke; det drev Efterbyrden og rensede Børen.¹² Løse Tænder og ømme Klove blev gnedet med Løvstikkeblade. Her har vi et af de gamle primitive Midler mod Mund- og Klovesygen.¹³

Gav en Ko lidt og tynd Mælk (hvad ogsaa blev tilskrevet Trolddom), fik den nogle særlige Kager eller Brød af Rugmel med indbagte Blade og Rødder af Løvstikke¹⁴ om Morgenen – *paa fastende Hjerte* – for at stimulere Ædelysten. Brødet skulde gnides med Salt paa den ene Side og med Aske paa den anden ifølge den Anvisning, der gives ca. 1800 i en fynsk Cyprianus. I den Cyprianus, som Erik Lassen i Tranflod brugte, staar der:

Løustilke er altid Koen godt til Melk, naar man indgiver hende det i Græsset eller Høe eller bager det i Brød, og om Morgenen æder et Stykke, to eller tre indgivet [og paa den ene Side med Salt]¹⁵ og paa den anden Side med Asken bestrøgen, ristet eller paa en Rist varmet og siden Fæet indgivet hver et Stykke

heraf, skal og være godt imod forgjorte eller fortryllede Køer".¹⁶

Dette Middel er muligvis hentet fra Boehme's *Kurtzen, doch bewährten Vieh-Artzney* 1682, hvor det s. 7 hedder:

Wann dir durch Zauberei deines Viehes Milch entzogen wird, so nimm Liebstockel und brühe es und gibs den Kühen unterm



Libbsticka (*Levisticum officinale*), ur *Christian Egenolff, Herbarum, arbum, fruticum, frumentorum ac leguminem, Frankfurt, 1546.*

Grass zu essen oder backe es mit Brodt und gib ihnen alle Morgen eine Schnitte zu essen. So du auch die Schnitte Brodt auff einer Seiten mit Aschen, auf der andern mit Saltz reibest und hernach auff dem Rost rötest, wird es kräftig erkand, darffst nur den 3. Teilder Schnitte jedem Viehe geben.

Ville Mælken ikke blive til Smør, skyldtes det ifølge Overtroen, at Hekse stjal Folks Smørlykke. Blandt de talrige Midler til Heksenes Fordrivelse nævnes ogsaa den stærktlugtende Løvstikke, som man tvang i Køerne. Det skulde – i Odsherred – ogsaa kunne hjælpe at skure Mælkebøtterne med Løvstikkeblade;¹⁷ i Holland (Friesland) blev en Dusk Løvstikke anbragt foran Vinduerne til Kælderen for at beskytte Mælkefadene dernede mod Hekse.¹⁸

Sidenhen blev man klar over, at Fejlen kunde ligge hos en enkelt Ko, hvorfor man tog Mælk fra hver Ko og piskede den. Naar det syge Dyr paa den Maade var fundet, stod i Midtsjælland dette Dyrlægeraad til Disposition: En Spiseskefuld læsket Kalk opløses i en halv Pot Vand; efter Bundfældningen hældes det klare Vand i en Flaske og Koen gives hver Morgen, før den faar andet Æde, en Spiseskefuld deraf med et Pulver bestaaende af Løvstikkerod og Kalmusrod.¹⁹

Var der Tale om Yverbetændelse, skulde Koen have *Lautstoks* Top og Rod, stegt i Majmaaneds Smør. *Er der Byld i iveret, smør med gammel smør og indgiv loefstilche og blodurt* [Pileurt eller Tormentil] *i usiet melch.*²⁰ Et hævet Yver blev badet med et Afkog af *Ligstok.*²¹

Løvstikke som Lægemedel for Huusdyrene og fornemmelig for Hornvæget opvækker nogen Betænelighed hos Dyr lægen, skriver Viborg 1804 en Betænelighed, hvorved dens Værd synes at formindskes. Man paastaar, at den særegne Smag, som alle Dele af den almindelige Løvstilk har, skulde forplante sig til Køernes Melk og Kjød, naar de nyde denne Plante. Viborg

anstillede Forsøg og paaviste, at dette ikke er Tilfældet.

Blandt diverse Anvendelser af Løvstikken i den veterinære Folkemedicin kan nævnes, at en Skefuld Løvstikkesaft ("olie") blev indgivet mod Kvægpest²² og brugt mod Kopper hos Faaret;²³ reven Løvstikkerod hørte til de mange blodstillende Remedier ved Aareladning af bl.a. Heste,²⁴ og hvis Kørerne gnavede de gammeldags Tøjr af Reb eller Humle- og Rævlingeranker, smurte man dem med Løvstikkesaft.²⁵ Det ser ud til at man i enkelte Egne, saaledes i Sydsjælland, har stukket Løvstikkerod ("Svinerod") gennem et Hul i Grisens Øren for at trække Stivsygen ud²⁶ – et Raad, der ellers er blevet praktiseret med Grøn Nyserod (*Helleborus viridis*).²⁷

Svenske Bønder blander endnu i afsides Egne den tørrede og pulveriserede Løvstikkerod i Køernes Foder for at de skal *ta sig med kalv*,²⁸ og et Dekokt af hele Planten anvendes ogsaa i svensk Finland til syge Køer, specielt for Diarré.²⁹ Tyske Bønder har lagt Løvstikkeblade under rugende Gæs, saa ville Gæslingerne lettæ kunne slippe ud af Æggene.³⁰ I Bayern anvendtes Planten mod "Milchfieber" (Kælvningsfeber),³¹ og i Erzgebirge strøg man Løvstikkeolie paa Kvægets Horn, for at de ikke skulde stange.

En Analyse af Rod og Blade viser, at de indeholder æterisk Olie, Bitter- og Garvestof, Stivelse, Fedt, Sukker, Gummi, Æggehvite, Slim og organiske Syrer.³² Endnu i 30'erne har tyske Dyr læger mod Svækkelser i Urinvejene ordineret en Blanding af lige Dele sønderdelt Løvstikke- og Kalmusrod plus Enebær (*Fructus Juniperi*) – 30–60 g af hver Ingrediens til Heste, 60–100 g til Hornkvæg og 4–10 g til Svin. Og hist og her tyer en Bonde vel endnu til det gamle og ret uskadelige Mittel, naar en Ko begynder at skrante efter svær Kælvning. Men i det store og hele er Løvstikkens Rolle nu udspillet baade i den folkelige og veterinære Medicin. *Tempora mutantur et nos in illis!*

LITTERATURHENVISNINGER

- 1 Kamp, Jens, 1877, *Danske Folkeminder*, Odense, s. 168.
- 2 Andersen, Anton, 1885, *Fra Planternes Verden*, København, s. 184.
- 3 Marzell, Heinrich, ¹1938, *Geschichte und Volkskunde der deutschen Heilpflanzen*, Stuttgart, s. 160ff.
- 4 Dioscurides, 1955, *Materia medica* 3, Barcelona, s. 51.
- 5 Plinius, 1510, *Naturalis Historiae* 19, Lugduni, s. 165.
- 6 Marzell, H., ¹1935, *Neues Illustriertes Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 168, og sm. Forf., 1932–33, i *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* V, s. 1297f.; tilsvarende Omtydninger i Østeuropa og paa Balkan: se note 3.
- 7 *Nyt Bibliotek for Physik, Medicin og Oeconomie* 7, 1804, s. 47–49.
- 8 *Flora og Fauna*, 1894, s. 103 (Sydfyn), *Skattegravere* XII, 1889, Kolding, s. 28 (Jyll.); Sverige: *Ångermanland-Medelpad*, 1935, s. 45, 48; Tyskl.: se note 3.
- 9 Dansk Folkemindesamling 1906/23: 608.
- 10 Garboe, Axel, 1934, i *Farmaceutisk Tid.* 44, s. 562.
- 11 Hansen, H. P., 1942, *Kloge Folk. Folkemedicin og Overtro i Vestjylland* I, København, s. 34, 35, 59, 61, 63; II, 1943, s. 33, 68, 103f., 244 (mod Retsne, en Faaresyge; vel af resen, resne = svulme op, bulne: Feilberg, H. F., 1904–08, *Ordbog over jyske Almuesmål* III, København, s. 44); Tang Kristensen, E., 1922, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, Viborg, s. 235f., Boers, Kr., 1939, *Dansk Veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 174, 225ff.
- 12 Heide, Frits, 1916, i *Fra Naturens Værksted*, s. 206ff. Løvstikken nævnes ofte i lyssky Raad til Fosterfordrivelse og til Regulering af svigtende Menses.
- 13 *Fra Holbæk Amt* VII, 1931, s. 86.
- 14 *Aarboeg for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter* I, 1917, s. 529.

- 15 Det manglende i Haandskriftet er indsat.
- 16 Hansen [note 11] II, s. 104; jnf. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* V, 1932–33, s. 1298f.
- 17 Andersen, Lars, 1918, *Folkesagn og Folketro i Ods Herred*, København, s. 24, 54.
- 18 Teirlinck, Is., 1930, *Flora magica*, Antwerpen, s. 326.
- 19 Heide, Fr., 1919, *Midtsjælland i de gode gamle Dage*, København, s. 226.
- 20 Boers [note 11], s. 190.
- 21 Ibid., s. 189.
- 22 Ibid., s. 156f.
- 23 Ibid., s. 288.
- 24 Ibid., s. 142.
- 25 Hornemann, J. M., 1806, *Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære*, København, s. 269.
- 26 Dansk Folkemindesamling 1906/23: 540 (Fakse Herred); sml. tysk Saukraut (Marzell, H., 1913, *Die Tiere in deutsh. Pflanzennamen*, Heidelberg, s. 205.
- 27 *Dansk veterinærhistorisk Aarbog 1951–52*, 1952, s. 67–70.
- 28 Hewe, Nils, 1939, *Välsignade växter*, Stockholm, s. 166.
- 29 *Finlands svenska folkdiktning VII: Folketro och trolldom 5. Magisk folkmedicin*, 1927, Helsingfors, s. 152, 475.
- 30 *Handwörterbuch d. deutschen Aberglaubens* V, 1932–33, Sp. 1298f.
- 31 Marzell, H., 1925, *Bayerische Volksbotanik*, Nürnberg, s. 189.
- 32 Fischer, Georg, 1947, *Heilkräuter und Arzneipflanzen*, Berlin, s. 129.



*Arkesilaoskålen från
Vulci i Italien visar hur
Kyrenes kung Arkesilaos
sitter på sin tron
medan folket packar
silphion i säckar som
sedan stuvats in i last-
rummet på kungskeppet
(c:a 560 f.Kr.)*